

Mantojuma tiesību problēmjaūtājumu aktualizācija

Mg.iur. Kristīne Zīle

Zvērināta advokāte ZAB „Raidla Lejiņš & Norcous”

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektore

Mg.iur. Linda Damane

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektore

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

Aizvadītais gads mantojuma tiesībās bija zīmīgs ar diviem vērā ņemamiem procesiem. Proti, savu uzdevumu veiksmīgi realizējusi Tieslietu ministrijas izveidotā darba grupa Latvijas Republikas Civillikuma¹ (turpmāk – Civillikums) mantojuma tiesību daļas modernizācijas koncepcijas izstrādei,² tādējādi pirmo reizi pēc Civillikuma atjaunošanas³ aktualizējot diskusiju par normatīvajā aktā ietverto normu izkristalizēšanu. Savukārt Latvijas notariāts sasniedzis piecu gadu jubileju, kopš mantojuma lietas nodotas zvērinātu notāru (turpmāk – notāru) kompetencē, rezultātīvi fiksējot salīdzinoši minimālu, bet vienlaikus pietiekamu laika sprīdi, lai konstatētu nepilnības, neskaidrības materiālās un procesuālās normās, līdzšinējā tiesu (arīrdzan esošajā notāru) praksē; lai izraisītu viedokļu apmaiņu praktiķu un zinātnes pārstāvju vidē; lai viennozīmīgi atzītu – mantojuma tiesību problēmjaūtājumi ir svarīgi un prasa risinājumu.

Autores ar šo rakstu⁴ vēlas aizsākt diskusiju mantojuma tiesību jomā, ar zinātnes palīdzību likvidējot tās pabērna lomu civiltiesībās, likumdošanā un attiecīgi arī praksē. Lai gan mantojuma tiesību regulējuma problēmjaūtājumi skar gandrīz visus mantojuma tiesību institūtus, t. i., likumisko mantošanu (laulāto, radnieku un adoptēto mantošana, mantošanas kārtība), testamentāro mantošanu (neatraidāmo mantinieku jēdziens un neatņemamā daļa, substitūcija, legāti, publiska testamenta taisīšana), mantojuma pieņemšanu, inventāra tiesības, aizgādības nodibināšanu mantojuma masai u. c., šoreiz analīze tiks veltīta neatraidāmo mantinieku institūtam un lejupejo kā pirmās šķiras mantinieku mantojuma tiesībām. Pamatojums - tieši šie "klupšanas akmeņi" visspilgtāk atspoguļo izkropļotu Civillikuma interpretāciju, arī prakses un normatīvo aktu atsvešinātību no konkrētā institūta jēgas un mērķa.

Turklāt, lai izvairītos no atrautas materiālo un procesuālo normu izvērtēšanas, ievērojot jau minēto zvērinātu notāru nozīmi mantojuma lietu vešanas procesā, rakstā tiks skarts arīrdzan notariālā akta institūts, tādējādi aicinot lasītāju pavērot apliecinājuma formas nozīmi mantošanas procesā, vienlaikus ar to atsakoties no notariālās apliecināšanas ikdienišķās izpratnes.

Neatņemamās mantojuma daļas institūts

Likumdevējs mantojuma atstājējam piešķīris samērā plašu izvēles iespēju rīcībai ar savu mantojumu, t. i., paļauties uz likumisko mantošanu, taisīt testamentu vai slēgt praksē salīdzinoši reto mantojuma līgumu. Un, lai gan parasti testatoram labāk zināms, kā ar savu mantu rīkoties tuvinieku interesēs, un vienīgi viņam iespējams izvērtēt visus individuālos un konkrētos iemeslus, kurus spēkā esošās normas vispārēji nespēj paredzēt, tomēr nereti ir gadījumi, kad testators arī bez pietiekama pamata visu vai lielāko daļu mantas atstāj vienam savas ģimenes loceklim, citus ignorējot, vai pat svešai personai.⁵ Tātad pārsvarā testaments (tiks likts uzsvars tieši uz testamentu, respektējot tā taisīšanas biežumu salīdzinājumā ar mantojuma līgumiem,⁶ lai gan neatņemamās daļas institūts ir aktuāls ikvienai pēdējās gribas rīkojama formai) izmaina mantošanas kārtību, vairāk vai mazāk būtiski samazinot

likumiskajiem mantiniekiem pienākošos mantojuma daļu vai atstājot tos vispār bez mantojuma.

Respektējot testamenta kā vienpusēja darījuma seno vēsturi, nedalīta uzmanība jāpievērš vēsturnieku atziņām, kas viennozīmīgi norāda pēdējās gribas rīkojuma pirmsākumus un straujo attīstību tieši Senajā Romā. Un vienlaikus ar pēdējās gribas rīkojuma pieaugošo popularitāti romiešu civiltiesībās tiek integrēts neatraidāmā mantinieka (sākotnēji - tiešā, neapejamā mantinieka) institūts kā morāles normu respektēšanas garants un līdzeklis,⁷ par pamatu tā izveidei liekot tieši ģimenes tiesību principus. Proti, pilnīgas un neaprobežotas rīcības brīvības piešķiršana novēlēt testamentā savu mantu par labu svešām personām un par ļaunu saviem tuvākajiem radiniekiem nesaskanētu ar dabisko tuvumu, kādam jābūt starp ģimenes locekļiem un kas uzliek vecākiem par pienākumu rūpēties par savu bērnu, bet bērniem - par savu nespēcīgo un trūcīgo vecāku uzturēšanu.⁸

Ievērojot patriarhālās ģimenes īpatnības Senajā Romā, gan tautas sapulces darbības laikā, gan izzūdot tās kontrolei pār testatoru,⁹ universālsukcesijas principa rezultātā mantojuma atstājēja tiešie mantinieki varēja tikt finansiāli iznīcināti, tādējādi kā viens no risinājumiem tika izveidota tā sauktā formālā radinieku aizsardzība. Kā raksturojošās pazīmes tai tika paredzētas: tiešo mantinieku obligāta pieminēšana testamentā (atstumjot no mantojuma subjektīvu apsvērumu dēļ vai iecerot viņu kādā mantojuma daļā); konkrēta neatņemamās daļas apmēra nenoteikšana; tiešo mantinieku nepieminēšanas gadījumā testaments zaudēja spēku pilnīgi vai kādā daļā.¹⁰ Tātad, nepanākot materiālu garantiju pret testatora patvaļu un kaprīzēm, labākajā gadījumā neatraidāmais mantinieks, iegūdam mantojumu vai tā daļu, kļuva par mantinieku klasiskā izpratnē, ar tādām pašām tiesībām un pienākumiem kā parastam mantiniekam.

Kā pretreakciju formālismam prakse un arī tiesību normas¹¹ izveido tā dēvēto materiālo radinieku aizsardzību, kuras pamatā ir atteikšanās no neatraidāmo mantinieku obligātās pieminēšanas testamentā, paredzēts neatņemamās daļas konkrēts apmērs; neatraidāmiem mantiniekiem piešķirtas tiesības prasīt neatņemamās daļas papildināšanu, un svarīgākais, kas jāmin - neatraidāmajam mantiniekam piešķirtas prasījuma tiesības uz neatņemamai daļai atbilstošu ekonomisku vērtību.¹² Rezultatīvi - Justiniāna novellās, kas, jāatzīst, apvienoja gan formālo, gan materiālo radinieku aizsardzību, tika noteikts konkrēts neatņemamās mantojuma daļas apmērs, kas brīvs no jebkādiem nosacījumiem, termiņiem. Neatņemamā daļa varēja tikt novēlēta gan pēdējās gribas rīkojumā, iecerot neatraidāmo mantinieku testamentā par legatāru vai mantinieku, gan dzīves laikā, veicot dāvinājumu, piešķirot pūru. Tikai precīzi noteiktu iemeslu dēļ neatraidāmais mantinieks bija atstumjams no mantojuma. Neatraidāmo mantinieku intereses varēja aizskart ne tikai ar rīkojumiem nāves gadījumā, bet arī dzīves laikā ar tādādiem darījumiem kā dāvinājums un pūra izdošana. Ar mērķi aizsargāt neatraidāmo mantinieka intereses viņam tika piešķirtas tiesības celt prasību pret apdāvināto par neatņemamās daļas papildināšanu līdz likumiskajam minimumam.¹³

Minētajām Justiniāna neatraidāmo mantinieku tiesībām paliekot par valdošajām atsevišķās valstīs līdz pat 19. gs. sākumam, tiek iespaidoti piemēram, Vācijas, Francijas, Polijas un Šveices civillikodeksi. Un, kā atzīst zinātnieki, minētās normas ir atrodamas arī 1864. gada vietējo civillikumu kopojuma normās.¹⁴ Tādējādi trīsdesmito gadu literatūra ir vienisprātis, ka 19. gadsimtā formālā radinieku aizsardzība tiek nomainīta ar materiālo radinieku aizsardzību, pārejot jaunajiem civillikumiem uz materiālo neapejamo personu aizsardzības sistēmu.¹⁵

Atgriežoties pie situācijas Latvijas teritorijā - 1937. gada Civillikums izbeidza neatraidāmo mantinieku institūta atšķirīgo regulējumu, ko paredzēja dažādas Kurzemes un Vidzemes

pilsētu un zemes tiesības, Piltenes tiesības, Kurzemes zemnieku likumi, Latgales civillikumi un zemnieku ieraduma tiesības.¹⁶ Un pagājušā gadsimta trīsdesmito gadu zinātne, praktizējoši juristi viennozīmīgi pauž viedokli¹⁷ - visā Latvijas teritorijā beidzot tiek ieviesta vienota neatraidāmo mantinieku materiālā aizsardzības sistēma. Proti, tiek atspēkoti pārmetumi par izmantotās terminoloģijas neatbilstību materiālai sistēmai, tiek skaidrotas priekšrocības, kas parādīsies mantojuma atstājēja leģupējiem, augšupējiem radniekiem un laulātiem, ja viņiem piekrītošā daļa tiks izdalīta kā ekonomiska vērtība un neatraidāmais mantinieks netiks uzskatīts par mantinieku klasiskā izpratnē, un galu galā - tiek argumentēts neatraidāmo mantinieku loks.¹⁸

Turpretī, atjaunojot Civillikumu, neatraidāmā mantinieka un neatņemamās daļas izpausmes princips tiek skatīts caur formālās radnieku aizsardzības prizmu. Proti, Augstākās tiesas plēnuma lēmumi,¹⁹ secīgi - tiesu prakse, Civillikuma komentāri,²⁰ zinātniskie darbi²¹ pauž formālo radnieku aizsardzību, kur neatraidāmais mantinieks tiek apstiprināts mantojuma tiesībās kā mantinieks klasiskā izpratnē, saņemdam neatņemamo daļu kā daļu no mantojuma.

2003. gadā, nododot mantojuma lietas zvērinātu notāru kompetencē, Notariāta likums²² un Ministru kabineta noteikumi par mantojuma reģistra un mantojuma lietu vešanu²³ apvienoja abas iepriekš minētās sistēmas, ļaujot testamentārajiem un neatraidāmajiem mantiniekiem vienoties, pēc kuras sistēmas viņi vēlas izdalīt neatņemamo daļu.

Ar minēto mantojuma lietas process nonāca pretrunā Civillikumā ietvertajam principam, ka neatraidāmie mantinieki nevar apstrīdēt testamentu, šīs personas tikai separācijas ceļā var prasīt, lai viņām izdotu to, kas viņām pienākas, tādējādi neklūstot par mantiniekiem, neatbildot par mirušā parādiem²⁴ utt.²⁵

Rezultātā izveidojusies neviennozīmīga tiesu, šobrīd arī notāru prakse, jo ir mantojuma lietas, kurās neatņemamās mantojuma daļas izdalīšanas sakarā ticis apstrīdēts testaments, bet ir lietas, kur panākta neatņemamai daļai atbilstošas ekonomiskas vērtības izmaksa; ir lietas, kurās testaments minētā sakarā stājies spēkā kopumā, bet citās - tikai daļā; savukārt ir lietas, kur neatraidāmais mantinieks pārvērsts par mantinieku klasiskā izpratnē, mantojuma apliecībā, tiesas spriedumā norādot viņu kā mantinieku ar visām no tā izrietošām sekām.

Ja vēsturiskie argumenti šķiet nepietiekami, problēmjaucējums jāaplūko no cita skatu punkta, pārejot uz darbu ar tiesību normu vispārīgā plāksnē, izmantojot juridisko siloģismu, t. i., loģisku secinājumu izdarīšanas procesu, kas sastāv no divām premisām (lielās premisas un mazās premisas) un no secinājuma, kas ir saistošs, jo lielā premisa un mazā premisa satur kopēju starpjēdzienu, kas sniedz iespēju no lielās premisas un mazās premisas izdarīt vienotu secinājumu.²⁶ Piemēram, Rīgas apgabaltiesa apstiprināja mantojuma tiesībās personu X kā neatraidāmo mantinieku uz 1/4 daļu visa atstātā mantojuma. Mantojuma masas vērtība - Ls 120 000.

Lielā premisa: Civillikuma 425. panta pirmā daļa - "Neatņemamā mantojuma daļa ir puse no tās mantojuma daļas vērtības, kādu mantinieks manto pēc likuma".

Mazā premisa: Ls 30 000 ir neatņemamā daļa.

Slēdziens: Ls 30 000 ir puse no tās mantojuma daļas vērtības, kādu mantinieks manto pēc likuma.

Tādējādi lielās premisas un mazās premisas starpējdzienis ir "neatņemamā mantojuma daļa", kas siloģisma galaslēdzienā neparādās.

Tā kā tiesību norma vērsta uz noteiktu tiesisko seku nodibināšanu, tā vienlaikus nosaka arī šo seku iestāšanās priekšnoteikumus. Tādēļ tiesību normā izšķir normas sastāvu un ar to saistāmās tiesiskās sekas, ko tradicionāli izkārtoti atbilstoši shēmai "ja..., tad...".²⁷ Saskaņā ar iepriekš piedāvāto piemēru - ja kādam tiek izdalīta neatņemamā mantojuma daļa, tad tā ir puse no tās mantojuma daļas vērtības, kādu mantinieks manto pēc likuma. Konstatējot mazo premisu konkrētajā gadījumā - personai X tiek izdalīta neatņemamā mantojuma daļa no mantojuma, kura vērtība sastāda Ls 120 000. Tādējādi juridiskā siloģisma galaslēdzienis - personai X pienākas Ls 30 000.²⁸

Protams, var iebilst - ikreiz salīdzinot normas tiesisko sastāvu un lietas apstākļus, jākonstatē, vai tie sakrīt (jeb vai lielajā premisā un mazajā premisā ir vienots starptermins), tādējādi veicot subsumciju.²⁹ Turklāt pirms subsumcijas īstenojama tiesību normu pazīmju satura noskaidrošana, t. i., tiesību normas iztulkošana,³⁰ kas uzskatāma par tiesību normu teksta un tā satura izzināšanu, reprodukciju un izvērtēšanu³¹ un kas īstenojama pēc zināmas kārtības - sākot ar gramatisko iztulkošanu (nosaka tiesību normas iztulkošanas iespējamās robežas lietoto jēdzienu vārdiskās jēgas ietvaros), pārejot uz sistēmisko (tiesību normas savstarpējās sasaistes un atkarības izzināšana), tad vēsturisko (likumdevēja regulējuma nolūks un priekšstats par normu) un teleoloģisko (normas nolūki un pamatprincipi) iztulkošanas metodi.³² Tomēr autores koncentrē lasītāja uzmanību uz problēmjautājumu globālā plāksnē, nerisīnot konkrētus kāzus.

Šajā sakarā lasītāja uzmanība jāpievērš mantojuma lietām. Konkrētāk - dokumentam, kas šobrīd atspoguļo iepriekš minēto neatņemamās daļas izdalīšanu - notariālajam aktam, kādā formā tiek apliecinātas gan vienošanās par neatņemamās daļas izdalīšanu, gan mantojuma apliecības.

Caurskatot notāra funkcijas apliecināšanas procesā, jāatzīst, ka tās tiek pakļautas kompetences prasībām, kas secīgi ietver personisko un teritoriālo kompetenci, kā arī formas prasībām, piemēram, ticamība, datējums, prasības attiecībā uz parakstu, pielikumiem, parafēšana, sankcijas u. c.³³ Tādējādi notariālais akts kā latīņu tipa notariāta simbols panāk kompetentas amatpersonas apliecināta autentiska dokumenta raksturu, ar kuru tiek nodrošināta augstākās ticamības pakāpe. Un tas, ko autores vēlas īpaši uzsvērt, - notariālajam aktam ir autentisks raksturs, kas ietver tādu ticamības, pareizības, izcelsmes garantijas ideju, kas nevar tikt apšaubīta.³⁴

Savukārt tiesiska nenoteiktība faktiski ir notariālā akta invaliditāte,³⁵ jo notariāts ar tā galveno instrumentu, notariālo aktu, uzskatāms par efektīvu veidu, kā aizsargāt darījumos iesaistīto personu juridiskās, ekonomiskās intereses. Izstrādājot dokumentu, kas kļūš par notariālu aktu, notāram jānodrošina akta pilnīga efektivitāte.³⁶ T. i., katram notariālā akta burtam jāpastiprina tā spēks, bet nekādā gadījumā ne jāaptumšo.³⁷

Turklāt nesaraunami svarīga ir notariālā akta dalībnieka uzticība, jo notariālā akta parakstīšana nozīmē, ka no apliecinātiesīgās amatpersonas tiek gaidīti saprotami un detalizēti skaidrojumi. Savukārt gadījumā, ja notārs neīsteno šo intelektuālo autentiskuma dimensiju, iestājas viņa atbildība.³⁸

Notāra "zelta" pienākumiem -nesavtīgumam, neitralitātei, diskrētumam, pašaiizliedzībai - līdzvērtīga ir piesardzība un uzmanība, kas ietver notāram uzlikto pienākumu vienmēr meklēt drošāko klienta jautājuma risinājumu, ar lielu piesardzību izturoties pret jebkādu

risku attiecībā uz klientu.³⁹ Un minētais pamatojams ar viena no Francijas Civillikuma autoriem raksturojumu 1804. gadā, ka notārs ir "neitrāls padomdevējs".⁴⁰

Notārs ir kā padomdevējs un šķirējtiesnesis - tā ir profesionāla atbildība, kas saistīta ar notariālo aktu. Notāra specifiskais statuss sniedz papildu garantijas caur kolektīvo garantiju sistēmu. T. i., šeit ir papildu prasību līmenis, kāda nav nevienā citā profesijā. Padomu došanas pienākums ir cits efektivitātes principa aspekts, kas izpaužas *ab initio*, tiklīdz tiek lūgta apliecinātiesīgās amatpersonas piedalīšanās, saskaņā ar kuru notāram jārikojas tā, lai iespējami labāk apmierinātu klienta vajadzības un informētu viņu par precīzu taisītā akta piemērojamību. Piemēram, tiesneši darbojas bez iecietības un šāda bardzība uzskatāma par normālu, bet notāra apliecinātais akts ir pilnīgi citāds nekā citu juridisko profesiju pārstāvju gatavotie dokumenti.⁴¹

Iepriekš minētais ietver arī konsultatīvo darbību - informēšanu un padoma došanu. Informēšanas pienākums nozīmē ne tikai to, ka notāram jānoskaidro akta dalībnieku griba un jāizskaidro viņiem darījuma tiesiskās sekas. Tas ietver arī tiesiskās nozīmes izskaidrošanu un ziņošanu par nosacījumiem, kuri jāievēro, lai tiktu sasniegts paredzētais tiesiskais mērķis. Savukārt atšķirībā no informēšanas konsultēšanas apmēru un dziļumu nosaka notāram dotais uzdevums.⁴²

Tādējādi viennozīmīgi apsveicama ir Latvijas Zvērinātu notāru padomes iniciatīva, kuras rezultātā 2008. gada 4. augustā pieņemti Ministru kabineta noteikumi par mantojuma reģistra un mantojuma lietu vešanu,⁴³ kas paredz neatņemamās daļas procesuālu izdalīšanu atbilstoši materiālajai radnieku aizsardzības sistēmai, ļaujot pēdējās gribas rīkojumam stāties spēkā kopumā, taču vienlaikus piešķirot mantiniekiem un neatraidāmiem mantiniekiem tiesības vienoties par neatņemamās daļas saturu un izdalīšanas kārtību. Ar minēto tika likvidēta duālā neatņemamās mantojuma daļas izdalīšanas sistēma, kas nenodrošināja neatraidāmā mantinieka tiesību realizāciju atbilstoši Civillikuma saturam un mērķim, ar normatīvā akta un notariālā akta palīdzību panākot faktiska mantojuma iegūšanu, kas pielīdzināja neatraidāmo mantinieku mantiniekam, uzliekot par pienākumu, piem., segt mantojuma pasīvus, izdot legātus. Proti, notāri ir atkāpušies no procesa, kura rezultātā ar notariālu aktu tika panākts rezultāts, kas varēja būt pretējs neatraidāmā mantinieka tiesiskajām interesēm, tādējādi graujot apliecinājuma formas fundamentalitāti.

Lejupējo kā pirmās šķiras mantinieku mantojuma tiesība

Turpinot analizēt uz radniecības pamata iegūstamās tiesības, nedalīta uzmanība jāpievērš likumiskai mantošanai. Proti, iepriekš rakstā aplūkotā neatraidāmo mantinieku interešu aizsardzības vienota izpratne ir būtiska testamentārās un līgumiskās mantošanas gadījumā, tomēr nedrīkst aizmirst mantošanu pēc likuma jeb likumisko mantošanu, kas iestājas tikai tad, ja nav mantojuma līguma vai testamenta vai ja tie nav spēkā (Civillikuma 390. panta 1. daļa).⁴⁴

Civillikuma 404. pants nosaka, kādas likumisko mantinieku - radnieku - šķiras ir, vienlaikus arī norādot uz to prioritāro secību mantošanā. Secīgi - saskaņā ar Civillikuma 404. panta 1. punkta noteikumiem pirmā šķirā manto visi mantojuma atstājēja lejupējie (jebkuras pakāpes) mantinieki, ar to noteikumu, ka starp mantot tiesīgo lejupējo mantinieku un mantojuma atstājēju nav citu lejupējo (pēc pakāpes tuvāku) mantinieku, kam būtu tiesība mantot. Diemžēl tiesību teorijā un praksē izplatīta atšķirīga šīs tiesību normas interpretācija, nereti uzskatot, ka arī mantojuma atraidījuma⁴⁵ gadījumā mantojums būtu sadalāms starp mantiniekiem identiski kā gadījumā, kad jāpiemēro pārstāvības tiesība.⁴⁶ Piemēram: mantojuma atstājējam ir divi dēli A un B, dēlam B ir dēls C. Atklājoties mantojumam,

mantot tiek aicināti dēli A un B kā pirmās šķiras pirmās pakāpes mantinieki. B atraida mantojumu pēc aicinājuma mantot. Kā sadalāms mantojums? Kam piekrīt dēla B atraidītā mantojuma daļa? Vai tā uz picauguma tiesības pamata pāriet uz dēlu A vai kā patstāvīga mantojuma tiesība uz mantojumu atraidījušā dēla B dēlu C (mantojuma atstājēja mazdēlu)? Šādas situācijas tiesu un notāru praksē nav retums, tāpat kā pretrunīgu viedokļu, mantojuma apliecību un tiesas spriedumu, tāpēc būtu jāvienojas par viennozīmīgu, skaidru un motivētu risinājumu. Ievērojot šobrīd notiekošo darbu Civillikuma modernizācijai, tieši strīdīgo, pat divdomīgi izprotamo normu grozīšana ar mērķi panākt vienotu situāciju risinājumu būtu labs veids, kā novērst dažādās izpratnes par konkrētām normām.

Atgriežoties pie vēsturiskā procesa, konstatējams ka laika gaitā ir notikušas izmaiņas taisnīguma izpratnē, uzskatos par to, kuram jābūt kā mirušās personas turpinātājam (ne tikai mantiskos jautājumos), kam vecāki dzīves laikā gādā mantu, kam tā pienāktos augšupējā nāves gadījumā, kam jāpiešķir prioritāra nozīme - lejupejam mantiniekam, kurš abstrakti veido ģimeni, vai tālākas šķiras mantiniekam, kurš līdzvērtīgi kā Senās Romas agnātu mantošanas sistēmā⁴⁷ kādreiz, iespējams, bijis ar mirušo vienā ģimenē. Civillikuma normās ietvertā kāzusa risinājumam par pamatu tiek liktas dabiskās tiesības kā uzvedības noteikumi (normas), kas izriet no brīvas gribas kā cilvēka dabiska stāvokļa un kam ir jākalpo kā pozitīvās likumdošanas mērauklai (arī pilnveidošanai).⁴⁸ Un, ja skata dabiskās tiesības plašākā nozīmē, saskaņā ar ko tās ir tiesību ideja kā tiesību pamatkritērijs, t. i., pamatprincipi, kas ir formāli un nemainīgi - brīvība, vienlīdzība, kā arī taisnība,⁴⁹ tad tieši pēdējais visspilgtāk atspoguļojas apskatāmajā jautājumā.

Romiešu tiesībās sāk respektēt dabisko tuvumu, kas ir starp ģimenes locekļiem un kas uzliek vecākiem par pienākumu rūpēties par savu bērnu, bet bērniem - par savu nespējīgo un trūcīgo vecāku uzturēšanu.⁵⁰ Secinājums - galvenais ir nodrošināt bērnus, kas paliek pēc mantojuma atstājēja, nevis jau nākamo paaudzi - mazbērnus. Asinsradnieku (kognātu) mantošanas sistēma izveidojās Justiniāna likumdošanā, kad patriarhālā ģimene bija galīgi sairusi⁵¹ un Imperatora likums noteica asinsradniekiem (*kognati*) četras mantinieku grupas (*ordines*) bez vīrieša vai sievietes dzimuma izšķirības pēc līnijām un pakāpju tuvuma. Pirmajā grupā aicināja mantot lejupejos (*descedentes*) mantiniekus - dēlus un meitas, mazdēlus un mazmeitas utt. - pēc pakāpju tuvuma.⁵² Attiecīgi vispirmām kārtām mantot tika aicināti tuvākās pakāpes mantinieki (izņēmums - mantošana uz pārstāvības tiesību pamata).

Minētais ļoti skaidri parāda, ka gan dabiskajās tiesībās, gan romiešu tiesībās galvenais mērķis bija nodrošināt tieši vistuvākos (bērnus), nevis vispār atstāt mantojumu radnieku lokam kā tādām.

Tagad aplūkosim Civillikuma re-gulējumu konkrētā piemēra sakarā. Ja kāds no mantot aicinātajiem atraida sev piekritošo mantojumu, jāpiemēro tās tiesību normas, kas tieši regulē gan atraidījumu, gan atraidījuma sekas. T. i., saskaņā ar Civillikuma 406. pantu, ja kādā šķirā atkrīt pirms citiem aicinātais mantinieks, tad mantojums pāriet uz viņa līdzmantiniekiem, kuriem ir tāda pati mantojuma tiesība. Respektīvi, uz "viņa", t. i., atkritušā mantinieka, līdzmantiniekiem (nevis vienkārši "uz līdzmantiniekiem", bet ar piebildi, ka tiem ir tāda pati mantojuma tiesība, t. i., identiska kā atkritušajam), kas ir aicināti mantot vienlaikus ar atkritušo.⁵³ Turklāt ir jāievēro situācija, kāda tā bija mantojuma atklāšanās brīdī, jo saskaņā ar Civillikuma 413. pantu pēc mantojuma atklāšanās laika (Civillikuma 655. pants) noteicama arī mantojuma dalīšanas kārtība starp vairākiem līdzmantiniekiem. Tātad - jārespektē pakāpju tuvums, jo priekšroka dodama tuvākām pakāpēm, tāpat kā tuvākām šķirām (izņēmums ir pārstāvības tiesību gadījums, taču tas nav šajā rakstā aplūkotsais gadījums). T. i., ja dēls B atraida mantojumu pēc aicinājuma mantot, mantojums var pāriet tikai tam līdzmantiniekam, kam ir vienāda tiesība ar atraidījušo, t. i., otram bērnam, jo arī tas

ir pirmās šķiras pirmās pakāpes mantinieks. Atraidījušā bērna bērni (mantojuma atstājēja mazbērni) nekad nebūs vienādas tiesības līdzmantinieki ne ar pašu atraidījušo bērnu, ne ar otru bērnu, jo viņiem aicinājums mantot iestāsies tikai līdzmantinieku atkrišanas gadījumā, kad mantojums pāries pārējiem mantiniekiem, kuri šajā pašā šķirā aicināti mantot no mantojuma atstājēja (Civillikuma 406. pants).

Vienlaikus arī jāuzsver, ka netiek apšaubīti pārstāvības tiesību gadījumi. Turklāt jāņem vērā Civillikuma 406. panta vārdkopa "pirms citiem aicinātais mantinieks" - tātad likumdevējs ir pieļāvis, ka bez mantinieka, kas aicināts mantot, ir vēl kādi mantinieki, kas varētu tikt aicināti vēlāk, t. i., zemākas pakāpes mantinieki. Jo aicinājums mantot vienmēr vispirms attiecas uz tuvākās šķiras tuvāko pakāpi.

Dr.iur. R. Krauze norāda, ka, "atkritot vienam līdzmantiniekam, mantojuma daļa pāriet uz citiem līdzmantiniekiem, kuriem ar atkritušo ir vienāda tiesība",⁵⁴ tālāk analizējot otro, trešo un ceturto šķiru. Savukārt, runājot par pirmo šķiru, norādīts, ka "mantojuma dalījums, kā tas secināms no CL 834. panta, izdarāms tā, it kā šī mantinieka nemaz nebūtu bijis".⁵⁵ Tāpat ir norādījusi arī tiesību pētniece V. Briedis (turpmāk - V. Briede) - "ja mantot aicinātais atteicas, viņa vietā nāk vai nu substitūts, ja tāds ir noteikts, vai mantinieks, kas būtu mantojis, ja atteikušais nebūtu nemaz bijis, pie kam šeit ņem vērā tos mantiniekus, kas ir tuvākie miršanas brīdī, jo atraidīšanai ir atpakaļejošs spēks".⁵⁶ Jāteic, ka V. Briede ir lietojusi konkrētai situācijai neprecīzu terminu - "atteicas", kas būtībā attiecas uz atteikšanos no mantojuma pirms aicinājuma mantot, taču gan V. Briedes darba teksts kopumā, gan darba nosaukums norāda uz to, ka autore analizējusi "atraidīšanu", t. i., mantojuma atraidīšanu pēc mantojuma atklāšanās. Attiecīgi, ja mantinieka nemaz nav bijis, tad nevar būt arī viņa cilts (nav dzimis bērns, nav arī dzimuši tālākas pakāpes lejupējie mantinieki). Tādējādi nevar piekrist apgalvojumam, ka tad, kad viens no dēliem atraidījis sev piekritošo mantojumu "rodas situācija, kas norādīta CL 404. panta 1. punkta formulējumā, proti, ka starp mantojuma atstājēju, no vienas puses, un nākamo lejupējo, no otras puses, nav cita lejupējā. No tā izriet secinājums, ka atkritušā mantinieka mantojuma daļa paliek viņa ciltij".⁵⁷ Bet, ja jau mantinieka nemaz nav bijis, tad kur var rasties viņa cilts? Turklāt Civillikuma 404. panta 1. punktā ir norādīts, ka "nav citu lejupējo, kam būtu tiesība mantot". Minētais nozīmē, ka ir jānoskaidro, kas ir citi lejupējie, kam būtu tiesība mantot, turklāt arī ievērojot radniecības tuvuma principu. Šī raksta autoru ieskatā, Civillikuma 404. panta 1. punktā minētā "bezpakāpju izšķirība" ir attiecināma uz gadījumiem, kad piemērojama pārstāvības tiesība. Turklāt Civillikuma 406. pants sākas ar vārdiem "ja kādā šķirā", t. i., jebkurā no četrām likumisko mantinieku šķirām.⁵⁸ Tāpēc nevar teikt, ka attiecībā uz pirmo šķiru ir cits regulējums.

Šī raksta autoru ieskatā, aplūkojot konkrēto gadījumu, nedrīkst atstāt neievērotas arī Civillikuma normas par pieauguma tiesību, jo saskaņā ar Civillikuma 830. pantu, ja kāds no vairākiem līdzmantiniekiem kaut kāda iemesla dēļ nevar vai negrib mantot, tad viņa atbrīvojusies daļa piekrīt pēc pieauguma tiesības pārējiem līdzmantiniekiem. Mantojot pēc likuma, atbrīvojusies mantojuma daļa piekrīt tiem līdzmantiniekiem, kas to būtu dabūjuši, ja atkritušā mantinieka nemaz nebūtu bijis, un šo daļu viņi sadala samērā ar savām mantojuma daļām (Civillikuma 834. pants). Tādējādi analizētais piemērs ir jāskatās ne tikai no Civillikuma 404. panta un Civillikuma 406. panta, bet gan kopsakarībā ar Civillikuma 404., 406., 782. un 834. pantu un sistēmā - no sākuma aicināti mantot ir abi mantojuma atstājēja bērni, kuriem abiem ir vienāda līdzmantinieka tiesība (Civillikuma 404. panta 1. punkts - pirmās šķiras pirmā pakāpe). Katram no viņiem ir tiesība mantojumu pieņemt vai atraidīt (Civillikuma 775. pants). Tad, kad dēls B mantojumu atraida, jāskatās tās tiesību normas, kuras regulē šādus atraidīšanas gadījumus. Tāpēc attiecīgi jāievēro Civillikuma 406. panta, 782. panta un 834. panta noteikumi. Civillikuma 404. pants ir uzskatāms par vispārēju pret pārējiem trīs minētajiem, kas analizētajā situācijā būs speciālās normas. Tādējādi mantojums

piekrīt dēlam A un tikai tad, ja viņš atraida mantojumu, uz to var pretendēt mantojuma atstājēja mazbērni.

Zināmu neskaidrību iepriekš aplūkotajā šķiru mantošanas kārtībā vieš Civillikuma 405. pants, un, konkrēti, tajā esošais jēdziens "kamēr ir dzīvs". Tāpēc, lai novērstu iespējamās pretrunas turpmāk, Civillikuma modernizācijas ietvaros veicot grozījumus Mantojuma tiesību daļā, būtu nepieciešams Civillikuma 405. pantā esošo vārdkopu "kamēr ir dzīvs" mainīt uz "ja manto". Jau iepriekš vairākkārt ir norādīts, ka "ir dzīvs" tulkojams paplašināti, ietverot tajā arī mantinieku atkrišanas gadījumu.⁵⁹

Jāatzīmē, ka 2008. gada 11. jūnijā AT Senāta Civillietu departaments paplašinātā sastāvā izskatīja prasību un divas atbildētāju celtās pretprasības par īpašuma tiesību uz mantojumu atzīšanu.⁶⁰ Galvenais strīds lietā bija par piemērā aprakstītajam līdzīgu situāciju. Raksta autoru ieskatā, ļoti pozitīvi vērtējams apstāklis, ka Senāta paplašinātā sastāva izskatīšanā nonākusi mantojuma lieta ar it kā zināmu, bet strīdīgu jautājumu - mantošanas kārtību pirmajā šķirā. Šajā lietā Senāta sprieduma motivācija galvenokārt ir balstīta uz Civillikuma 782. pantu⁶¹ un atsaucoties uz Senāta Civilā kasācijas departamenta 1934. gada 26. oktobra spriedumu Alīses Ventīš lietā,⁶² neanalizējot Civillikuma 406. pantu konkrētā gadījuma sakarā, vienlaikus arī nepaskaidrojot, kāpēc šī norma nav piemērojama.

Nenoliedzami, rakstā aplūkota tikai maza daļiņa no visiem Civillikuma Mantojuma tiesību daļas iespējamiem grozījumiem, kas nepieciešami, lai Civillikumu pielāgotu jaunajai mantojuma lietu kārtības sistēmai un padarītu to atbilstošu mūsdienu sabiedrības garam un tiesību izpratnei, tātad - dzīvotspējīgu arī turpmāk. Turklāt rakstā atspoguļotās problēmas nav parādījušās tikai tagad, tās ir pastāvējušas jau sen, un tieši tāpēc raksta autore vēlas ievērot turpmāku šo jautājumu izpratni konsekvētākā gultnē, jo vairāk ievērojot to, ka mantojuma lietu kārtošana jau piecus gadus ir nodota notāru pārziņā, bet viņu kompetence mantojuma lietu izskatīšanā atšķiras no tiesas kompetences.

Saglabājot mantojuma tiesības skarošu, plašu neatrisinātu problēmjaudājumu diapazonu, autore uzsver nepieciešamību panākt vienotību tiesību normu piemērošanā atbilstoši teicienam "Par likumiem visiem ir jābūt vienādi izpratnei."⁶³

¹ Civillikums. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=90222&mode=DOC> [skatīts 07.09.2008.].

² Tieslietu ministra G. Bērziņa 21.05.2008. rīkojums Nr. 1-1/238 "Par darba grupas ievēdi koncepcijas projekta "Civillikuma Mantojuma tiesību daļas modernizācijas koncepcija" izstrādei."

³ Likums par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību. Ziņotājs. 1992, Nr. 29. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?mode=DOC&id=75530> [skatīts 07.09.2008.].

⁴ Rakstā izmantoti materiāli no L. Damanes referāta Latvijas Universitātes 2007. gada 22. un 23. novembra starptautiskajā zinātniskajā konferencē, kas veltīta Latvijas tiesību vēsturnieka prof. V. Kalniņa 100 jubilejai.

⁵ Skatīt arī: Bukovskis V. Latvijas mantojumu tiesību projekts. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, Nr. 1/2, Tieslietu ministrijas izdevums. [B.v.]: A. Gulbja grāmatu izdevniecība, 1931, 45. lpp.

⁶ Latvijas Zvērinātu notāru padomes veiktā notāru aptauja no 2006. gada 19. līdz 24. aprīlim.

⁷ Dabiskās cieņas jūtas piespiež nenodot visu savu īpašumu svešām personām. Ja šīs jūtas ir pārāk vājas, tad tas jāpanāk likumam. Sk.: Lange V. Neatraidāmi mantinieki pēc jauna civillikuma. Rīga: Herold, 1937, 5. lpp.

⁸ Bukovskis V. Latvijas mantojumu tiesību projekts. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, Nr. 1/2, Tieslietu ministrijas izdevums. [B.v.]: A. Gulbja grāmatu izdevniecība, 1931, 44. lpp.

⁹ Arī vēlāk (absolūtā monarhijas laikmetā) radusies publiska testamenta forma nepanāk sākotnējo kontroli pār testatoru, zaudējot iespēju vērsties pie mantojuma īpašnieka veselā saprāta.

¹⁰ Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977, 183.-184. lpp.

¹¹ Justiniāna laikā formālie un materiālie aprobežojumi tiek sakausēti, radot progresu globālākā tiešo mantinieku mantisko interešu aizsardzībā. Sk.: Romiešu tiesību sistēma. Rokraksta vietā. Pēc prof. V. Sinaiska 1937./39. gada lekcijām Latvijas Universitātē. [B.v.], [B.i.]1938, 82. lpp.

- ¹² Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977, 185. lpp.
- ¹³ Lange V. Neatraidāmi mantinieki pēc jauna civillikuma. Rīga: Herold, 1937, 9., 10. lpp.
- ¹⁴ Turpat, 10. lpp.
- ¹⁵ Rotbergs A. Testēšanas brīvības ierobežojumi. Rīga: Latvju Kultūra, 1935, 6. lpp.
- ¹⁶ Lange V. Neatraidāmi mantinieki pēc jauna civillikuma. Rīga: Herold, 1937, 18.lpp.
- ¹⁷ Jāpiebilst, ka atsevišķos darbos ir saskatāms formālisma atbalsts, kā arī formālas un materiālas dabas aprobežojumu kopsakars. Piem., Jaunā Civillikuma apskats. Daugavpils: Daugavpils latviešu biedrības izdevums, 1937, 44. lpp., kur neatņemamā mantojuma daļa tiek atzīta kā puse no tās mantojuma daļas vērtības, kādu mantinieks manto pēc likuma. Savukārt neatraidāmajam mantiniekam tiek piešķirtas tiesības apstrīdēt testamentu un panākt tā stāšanos spēkā tikai daļā. Romiešu tiesību sistēma. Rokraksta vietā. Pēc prof. V. Sinaiska 1937./39. gada lekcijām Latvijas Universitātē. 1938, 82. lpp., kur tiek atbalstīts viedoklis par neatraidāmo mantinieku piešķirtām tiesībām apstrīdēt testamentu.
- ¹⁸ Piem., apjukumu radīja terminoloģija, tā kā "neatraidāmo mantinieku" institūts liek piedēvēt tam klasiskā "mantinieka" raksturu. Tomēr jau Civillikuma izstrādāšanas komisijā, norādot uz minētā termina neprecizitāti, atzina, ka likumdevējs ar to nav ietvēris normatīvā aktā formālās neatņemamās mantošanas tiesības, bet gan tikai materiālās.
- ¹⁹ Par likumu piemērošanu mantojuma lietās: Augstākās tiesas 27.03.1995. plēnuma lēmums Nr. 1. Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums 1990-1995. Rīga: Tiesiskās informācijas centrs, 1995.
- ²⁰ Krauze R., Gencs Z. Civillikuma komentāri: Mantojuma tiesības. Rīga: Mans īpašums, 1997.
- ²¹ Piem., Gencs Z. Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002.
- ²² Notariāta likums. Ziņotājs. 1993. Nr. 26/27. Pieejams: http://latvijasnotars.lv/site/docs/2008/02/19/Notariata_likums.pdf [skatīts 07.09.2008.].
- ²³ Noteikumi par mantojuma reģistra un mantojuma lietu vešanu: MK noteikumi. Ziņotājs. 2006. Nr. 15. Pieejams: http://latvijasnotars.lv/site/docs/2007/10/16/Noteikumi_par_mantojuma_registra_un_mantojuma_lietu_veshanu.pdf [skatīts 07.05.2008.].
- ²⁴ Lange V. Neatraidāmi mantinieki pēc jauna civillikuma. Rīga: Herold, 1937, 4. lpp.
- ²⁵ "Hares, succedens in honore, succedit in onere." (Jo labumus mantojušais manto arī apgrūtinājumus.) Paulus. Pieejams: <http://www.infonet.ee/~karber/file10.html> [skatīts 07.09.2008.].
- ²⁶ Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: Renovata, 2004, 137. lpp.
- ²⁷ Kalniņš E. Tiesību normu piemērošanas loģiskā shēma. No: Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā: Rakstu krājums/ Dr.habil.iur., profesora E. Meļķiņa zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003, 21.lpp. Wank R. Die Auslegung von Gesetzen. Berlin: Carl Heymanns Verlag KG, 1997, S. 5-12; Schmalz D. Methodenlehre für das juristische Studium. 3.Aufl. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1992, S. 22.
- ²⁸ Pārsvārā vienam gadījumam ir piemērojamas vairākas tiesību normas, kas kopā veido subsumpcijas virsteikumu (lielo premisu). Un gadījumā, ja no vārdu gramatiskās jēgas neizriet nepieciešamā normu komplicētā saistība, jāizmanto iztulkošanas metodes un dogmatiski sistemātiskie aspekti. Sk.: Horns N. Ievads tiesību zinātnē un tiesību filosofijā. Likums un Tiesības. 2000, 2. sējums, Nr. 8(12), 226. lpp.
- ²⁹ Schmalz D. Methodenlehre für das juristische studium. 2.Aufl., Baden-Baden: Nomos, 1990, Rn. 11 ff.; Treder L. Methoden und Technik der Rechtsanwendung: eine systematische Einführung mit Beispielen. Heidelberg: Müller, 1998, S. 23. No: Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: Renovata, 2004, 138. lpp.
- ³⁰ Treder L. Methoden und Technik der Rechtsanwendung: eine systematische Einführung mit Beispielen. Heidelberg: Müller, 1998, S. 28. No: Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: Renovata, 2004, 139. lpp.
- ³¹ Meļķiņš E. Tiesību normu iztulkošana, 2. pārstrādātais izdevums. Rīga: LU, 2000, 7. lpp.
- ³² Larenz K., Canaris C.W. Methodenlehre der Rechtswissenschaft. 3., neu bearbeitete Auflage, Berlin [u.a.]: Springer, 1995, S. 149, 163-164; Schmalz D. Methodenlehre für das juristische studium. 3.Aufl., Baden-Baden: Nomos, 1992, S. 107. No: Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: Renovata, 2004, 150., 152., 157. -158. lpp.
- ³³ Skatīt, piem., Пиплу, Ж.-Ф., Ягр, Ж. Профессиональное нотариальное право. Пер. с франц. Медведева, И. Г. Москва, Юристъ, 2001, 224 с.
- ³⁴ Dekerss Ē. Notāra profesija, tās deontoloģija un tās struktūras. [B.v.] Starptautiskā latīņu notariāta savienība. Eiropas un Vidusjūras reģiona lietu komisija. Notariālā akadēmija. 2000, 11. lpp.
- ³⁵ Алеев Р. Нотариальный акт. Pieejams: <http://www.aphorism.ru/787.shtml> (skatīts 07.09.2008.).
- ³⁶ Code civil. Les défis d'un nouveau siècle. 100e notaires de France congrès. Paris. 16-19 mai 2004, Partenaire des notaires (nav publicēts).
- ³⁷ Алеев Р. Нотариальный акт. Pieejams: <http://www.aphorism.ru/787.shtml> [skatīts 07.09.2008.].
- ³⁸ Code civil. Les défis d'un nouveau siècle. 100e notaires de France congrès. Paris. 16-19 mai 2004, Partenaire des notaires (nav publicēts).

- ³⁹ Dekerss Ē. Notāra profesija, tās deontoloģija un tās struktūras. [B.v.] Starptautiskā latīņu notariāta savienība. Eiropas un Vidusjūras reģiona lietu komisija. Notariālā akadēmija. 2000, 63.-64. lpp.
- ⁴⁰ Lemē P. 28.04.2007. lekcija "Franču notārs un nekustamais īpašums" (nav publicēta).
- ⁴¹ Code civil. Les otari d'un nouveau otari. 100e otaries de France congres. Paris. 16-19 mai 2004, Partenaire des notaires (nav publicēts.).
- ⁴² Schützeberg J. Der Nota in Europa. Eine rechtsvergleichende Untersuchung des deutschen, französischen notariellen Berufsrechts. Köln. DeutscherAnwaltVerlag, 2004.
- ⁴³ Noteikumi par mantojuma reģistra un mantojuma lietu vešanu: MK noteikumi. Latvijas Vēstnesis, Nr. 130 (3914) Pieejams:
http://latvijasnotars.lv/site/docs/2008/08/22/Noteikumi_par_mantojuma_registra_un_mantojuma_lietu_v_esanu.doc [skatīts 07.09.2008].
- ⁴⁴ Visi trīs mantošanas pamati - likums, testaments un mantojuma līgums - var pastāvēt vienlaikus, ja tie attiecas uz dažādām mantojuma masas daļām. Šeit Civillikuma regulējums ir atšķirīgs no romiešu tiesību regulējuma, jo romiešu tiesībās testamentārā un likumiskā mantošana sākotnēji nebija savienojamas, nevarēja mantot daļēji pēc testamenta, bet daļēji pēc likuma. Mantošana pēc likuma iestājās, ja mantojuma atstājējs nebija atstājis testamentu vai ja viņa testaments tika atzīts par spēkā neesošu (sk.: Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977, 187. lpp.).
- ⁴⁵ Civillikuma 775. pants paredz, ka katram, kas var brīvi rīkoties ar savu mantu, ir arī tiesība mantojumu atraidīt, vienalga, vai tas viņam piekritis pēc likuma vai pēc testamenta. Līgumiskā mantinieka tiesības šajā ziņā nosaka 689. pants. Savukārt saskaņā ar Civillikuma Mantojuma tiesību 8. nodaļas I apakšnodaļas noteikumiem no mantojuma var atteikties pirms aicinājuma mantot, slēdzot mantotāja atteikšanās līgumu (Civillikuma 766. pants) vai arī mantojumu var atraidīt pēc aicinājuma mantot (Civillikuma 775. pants). Tādējādi ar jēdzienu "atteikšanās no mantojuma" būtu jāsaprot mantotāja atteikšanās līguma noslēgšana pirms aicinājuma mantot (mantojuma atklāšanās), bet ar jēdzienu "mantojuma atraidīšana" būtu saprotama mantojuma atraidīšana pēc aicinājuma mantot (mantojuma atklāšanās).
- ⁴⁶ Saskaņā ar Civillikuma 408. pantu, mantojot no augšupējā, attālākie lejupejie mantinieki iestājas sava pirms mantojuma atstājēja mirušā vecāka vietā, bez aprobežojuma pakāpju tuvuma ziņā, ar pārstāvības tiesību. Pēc pārstāvības tiesības lejupejie dabū to mantojuma daļu, kādu būtu dabūjis viņu vecāks, ja tas būtu mantojuma atstājēju pārdzīvojis un no viņa mantojis. Civillikuma 411. pants nepārprotami norāda uz gadījumiem, kad piemērojama pārstāvības tiesība, minot konkrētas tiesību normas - kad piemērojama pārstāvības tiesība (408. un 409. pants), mantojums dalāms nevis pēc personu, bet gan pēc cilšu skaita, t. i., visi pārstāvamā pēcnācēji dabū kopā to mantojuma daļu, kuru būtu dabūjis mirušais tēvs vai māte, ja tie būtu vēl dzīvi, kad aicināts mantot. Tādējādi, šī raksta autoru ieskatā, pārstāvības tiesības princips ir piemērojams tikai likumā noteiktos gadījumos, t. i., kad iespējams ir miris pirms mantojuma atstājēja un tādējādi nevar paust savu gribu pieņemt vai atraidīt mantojumu.
- ⁴⁷ Sk.: Барон Ю. Система римского гражданского права: В 6 кн. Антология юридической науки: серия. Предисловие кандидата юридических наук Байбака В.В., ред. Безуглая Ю. А. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005. с. 963.
- ⁴⁸ Skatīt arī: Iļjanova D. Dabiskās tiesības un to evolūcija. No: Vispārīgās tiesību teorijas un valstszinātnes atziņas: zinātniski metodiskie raksti. Zinātniskais redaktors Meļķis E. Rīga: LU tipogrāfija, 1997, 47. lpp. Петрова Л.В. О естественном и позитивном праве. Государство и право. 1995, Тк. 2.
- ⁴⁹ Iļjanova D. Dabiskās tiesības un to evolūcija. No: Vispārīgās tiesību teorijas un valstszinātnes atziņas: zinātniski metodiskie raksti. Zinātniskais redaktors Meļķis E. Rīga: LU tipogrāfija, 1997, 47. lpp.
- ⁵⁰ Bukovskis V. Latvijas mantojumu tiesību projekts. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis. Nr. 1/2, Tieslietu ministrijas izdevums. [B. v.]: A. Gulbja grāmatu izdevniecība, 1931, 44. lpp.
- ⁵¹ Mantošanas tiesībās vēsturiski izveidojās trīs likumisko mantinieku sistēmas - senā agnātisko radinieku (tēva varai pakļauto) mantošana (izteikta Divpadsmi tabulu likumos), jauktā kognātisko un agnātisko (asinsradinieku un tēva varai pakļauto) radinieku mantošanas sistēma (prētora tiesībās) un asinsradinieku (kognātu) mantošanas sistēma Justiniāna likumdošanā (sk.: Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977, 187.-189. lpp.).
- ⁵² Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977, 189. lpp.
- ⁵³ Raksta autores uzskata, ka viens no nepieciešamajiem Civillikuma Mantojuma tiesību daļas grozījumiem būtu jēdziena "atkritis" satura precizēšana. Ar atkrišanu nav saprotama mantot aicinātā nāve pēc mantojuma atklāšanās, jo pretējā gadījumā uz to attieksies transmisijas nosacījumi. Mantot aicinātais var izmantot savas tiesības atraidīt mantojumu, un tādā gadījumā iestājas Civillikuma 406. pantā paredzētās sekas. Vai varam uzskatīt, ka "atkritis" nozīmē, ka persona ir mantojuma atstājēju pārdzīvojusi, bet negrib vai nevar mantot? Vai šis jēdziens ietver arī gadījumus, kad mantinieks nav pārdzīvojis mantojuma atstājēju? Tieši tāpēc ir nepieciešama jēdziena satura precizēšana.
- ⁵⁴ Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.- 840. pants). Sastādījuši Krauze R., Gencs Z. Rīga: Mans īpašums, 1997, 40. lpp.
- ⁵⁵ Turpat, 37. lpp.
- ⁵⁶ Briedis V. Mantojuma pieņemšana un atraidīšana. Rīga: a/s "Rota", 1939, 30. lpp.

⁵⁷ Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.-840. pants). Sastādījuši Krauze R., Gencs Z. Rīga: Mans īpašums, 1997, 37. lpp.

⁵⁸ Sk. arī: Gencs Z. Mantošana. Zinātniski praktiskais komentārs. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 110. lpp.

⁵⁹ Sk., piemēram: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.-840. pants). Sastādījuši Krauze R., Gencs Z. Rīga: Mans īpašums, 1997, 39. lpp. Bez tam, konkretizējot jēdziena "atkritis" saturu, jau pēc būtības būtu jāprecizē arī Civillikuma 405. panta neviennozīmīgais jēdziens "dzīvs".

⁶⁰ AT Senāta 11.06.2008. spriedums lietā Nr. SKC-164/2008 (nav publicēts).

⁶¹ Civillikuma 782. pants nosaka: pēc tam, kad mantinieks atraidījis viņam piekritušo mantojumu, viņa vietā iestājas tas, kas pēc mantojuma atstājēja gribas vai, ja tāda nav izteikta, pēc likuma aicināts mantot kā tuvākais pēc viņa; pie tam šim jaunajam mantiniekam mantojuma pieņemšanai vai atraidīšanai doti tādi paši termiņi kā pirmajam, skaitot tos no tās dienas, kad viņš dabūjis zināt par pirmā atraidījumu.

⁶² Senāta Civilā kasācijas departamenta 1934. gada spriedums Nr. 62. Latvijas Senāta spriedumi (1918.-1940.).

13. sējums. Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumi (1934.-1936.). Rīga: Augstākā tiesa, Senatora Augusta Lēbera fonds, 1998, 5049.-5050. lpp. Skatīt arī: Gencs Z. Mantošana. Zinātniski praktiskais komentārs. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 114.-115. lpp.

⁶³ Pieejams: <http://aforismi.balticom.lv/themes.htm> [skatīts 22.10.2008.].

Publicēts laikrakstā „Jurista Vārds” Nr. 2 (555) 2009.gada 13.janvārī